

“ZAMANIN RUHU” OLARAK NEO-POPÜLİZM

M. Asım Karaömerlioğlu
Boğaziçi Üniversitesi, mkaraome@boun.edu.tr

ÖZET

Bu makale, neredeyse zamanımızın “siyasi ruhu” haline gelen popülist hareketlerin küresel nedenlerine ışık tutuyor. Farklı coğrafyalarda ve farklı tarihsel bağlamlarda birbirinde yalıtılmış olan eski popülist hareketlerin aksine, çağdaş popülizm, ki “neopopülizm” olarak etiketlemek daha yerindedir, ortak özellikleri olan, eşzamanlı küresel bir harekettir. Bu çalışmada bu ortak özellikler yedi noktada sınıflandırılmıştır: 1) siyaseti elit halk ikilemi ekseninde sunma 2) “çoğunlukçu” anlayış, 3) dar bir demokrasinin tanımı, 4) “düzen karşıtı” söylem, 5) siyasi ve sosyal hayatı “sıfır toplamlı bir oyun” olarak algılama 6) küreselleşme karşıtı, yerelci ve milliyetçi bir söylem 6) “post-hakikat” siyaseti. Bu makale daha sonra bu yedi ortak noktayı açıklayabilecek küresel sosyal ve politik fay hatlarının bir araştırması olarak ilerliyor. Bu anlamda altı fay hattından söz edilebilir: 1) yaşamın her alanında “orta”nın düşüşü, 2) zamanımıza özgü spesifik politik kutuplaşma, 3) “liberal dünya düzeninin” krizi, 4) kitlesel göçlerin artan seviyesi, 5) küreselleşmenin yükselişi ve son olarak 6) dünya hegemonik gücünün eksikliği. Bu makale, popülizm konusundaki tartışmaları dar ulusal/bölgesel sınırlardan ve tarihi genellemelerden kurtarıp, günümüz küresel popülizminin eşzamanlı yükselişini bağlamsallaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Küreselleşme, Neopopülizm, Kutuplaşma, Otoriterleşme

1. Giriş

Dünya siyaseti 2010’larda derin bir değişime uğradı. Bu yıllarda kendisinden söz ettirmeye başlayan ve 2016’da küresel hegemonik güç Amerika’da Trump’ın seçilmesiyle artık tüm dünyayı kasıp kavuran, adeta siyasi bir *Zeitgeist* (zamanın ruhu) olmuş bir hareket var karşımızda: Popülizm. Amerika’dan Rusya’ya, İngiltere’den Hindistan’a, Türkiye’den Brezilya, Macaristan, Polonya, İspanya, İtalya, Çek Cumhuriyeti ve diğer pek çok ülkeye, popülist partiler ya iktidarda ya da yükselişeler. Nitekim bu konuda yazılan yazı, yapılan araştırma, düzenlenen konferans, yayınlanan kitap sayısında özellikle 2010 yılından sonra çok ciddi bir patlama söz konusu. Web of Science, Ebscohost, Proquest gibi büyük veritabanlarında, *Economist*, *New York Times* gibi dergi ve gazetelerde içinde popülizm geçen yayın sayılarının incelenmesi 2010’lar başında yaşanan bu kırılmayı açık seçik ortaya koyuyor.

Aslında popülizm yüz yılı aşkın bir zamandır sahnede. Rusya’da 1870’lerde böyle bir hareket var: *Narodniki*. Genç aydınların “halka doğru” adlı hareketi popülizmin ilk ve en özgün örneklerinden. Daha sonra Amerika’da 1890’larda çiftçilerin kurdukları *People’s Party* (Halk Partisi), Birinci Dünya Savaşı sonrası Balkan’larda çıkan pek çok köylü hareketi, 1930’lar Türkiye’sindeki devlet güdümlü “halkçılık,” 1950’lerde Latin Amerika’daki bazı siyasi hareketler de dünyada popülizmin tarihsel örneklerinden sayılıyor.

Ancak şunu unutmamak lazım: tüm bunlar farklı dönemlerde ortaya çıkmış, farklı toplumsal dokularda oluşmuş, yalıtık ve birbirlerine pek benzemeyen hareketlerdi. Evet, bazı ortak özellikleri vardı, ama ayrımları, farklılıkları çok daha fazlaydı. Siyasi üslupları, programları, hitap ettikleri toplumsal tabanlar bakımından birbirlerinden çok farklıydılar. Ortaya çıktıkları özgül tarihsel bağlamdaki spesifik iktidar biçimlerine karşı tepkisel tarzda gelişmişlerdi. Bugünkü gibi küresel, eş zamanlı yükselen ve varolan müesses nizamla karşı köklü başkaldırıları değillerdi. Hatta, ironiktir, konuyla ilgili İngiltere’nin prestijli üniversitelerinden LSE’de 1967 yılında yapılan bir konferansta popülizm üzerine ortak kabul gören tek görüş bu siyasi hareketin herkesin üzerinde anlaşabileceği ortak bir tanımının yapılamayacağıydı. Daha sonraki yıllarda da popülizmin nasıl tarif edilebileceği konusunda entelektüel çevrelerde sonu gelmez, verimsiz tartışmalar sürdü, gitti.

Bugün ise farklı bir durum var: Popülist hareketler eş zamanlı yükseliyor ve çok sayıda ilginç ortak özellikler gösteriyor. Günümüze özgü ve nev-i şahsına münhasır bir olguyla karşı karşıyayız. O yüzden hem tarihsel analiz açısından, hem de kafa karışıklığını gidermek adına bu hareketlere Neo-popülizm demek çok daha uygun olur. Üstüne üstlük bir de günlük dilde kullanılan popülizm sözcüğü “halk dalkavukluğu”, “popüler olma”, “tüm toplum kesimlerine seslenebilme” gibi değişik yerleşik anlamlar çağrıştırdığından farklı bir isimle, Neo-popülizm olarak adlandırmak meseleyi netleştirmek, somutlaştırmak ve berraklaştırmak adına şüphesiz daha faydalı olur. Ayrıca bambaşka coğrafyalarda, farklı zamanlarda, dolayısıyla birbirlerinden inanılmaz farklı sosyal, kültürel ve demografik yapılarla ortaya çıkan siyasal hareketleri aynı çatı altında toplamak tarihsel özgünlüğü iskaladığından sosyal bilimin en temel yöntemsel normlarıyla da bağdaşmaz.

İşte bu noktada ilginç bir durumla karşılaşıyoruz: bugün Neo-popülizm neredeyse zamanımızın siyasi *Zeitgeist*’i, yani zamanın ruhu olmuş durumda. Her yerde yükselişte ve ortak karakteristikler sergiliyor. Peki bunun nedeni ne? Ne oluyor da böylesi bir küresel olguyla karşı karşıyayız? Birbirlerine bağlı hangi fay hatları, hangi dip dalgalar dünyanın pek çok bölgesinde bu hareketlerin yükselişine neden oluyor? Bir başka deyişle, bu küresel

olgunun altında yatan küresel nedenler nelerdir? Bu sorulara cevap aramadan önce ilkin günümüz Neopopülizminin hangi ortak siyasi karakteristikleri haiz olduğunu bilmemiz gerekiyor. Bir başka deyişle onu önce en temel ortak özellikleriyle tanımlayabilmek bu açıdan çok kritik.

2. Neopopülizm nedir?

Neopopülizm elbette ki farklı ülkelerde farklılıklar arz ediyor ama yedi ortak nokta saptamak mümkün: Bunlardan birincisi eski örneklerle de benzerlik taşıyan bir özelliği: bütün siyasal hayatı “halk” ile “elitler” arasında bir kavga olarak resmetmek. “Halk” kavramını tarif etmek her zaman zor, zaten hangi tarifi alırsanız alın son derece heterojen, tanımlanması güç bir bütünsellik. Daha anlamlı ve işlevsel olanı günümüz neopopülizminin elitleri nasıl tarif ettiklerine bakmak. Bu konuda benzeşme çok manidâr. Günümüzde neopopülist hareketlerin günah keçisi gördükleri elitler büyük ölçüde eğitilmiş, kozmopolitan ve küreselleşme yanlısı elitler. Uzman insanlar da bu tanıma sık sık giriyorlar. Yeterince “yerli ve milli” olmadıkları düşünülen bu kesimler sözde ülkelerinin menfaatlerine aykırı işler yapıyorlar, kozmopolitan kültürel değerlere yaslanıyorlar. Türkiye örneği bu konuda çarpıcı. Son yıllarda iktidara yakın çevrelerde dillendirilen “eğitilmiş insanlara güvenilmemesi” gerektiğine dair yazılar bu açıdan ilginç. Pelikanlılar denilen grubun eski başbakan Davutoğlu’nu indirme operasyonundaki söyleme şöyle bir göz atmak yeterli. Zaman zaman Türkiye’de “monşerler” diye aşağılanan hariciye uzmanlarına karşı geliştirilen söylem de benzer biçimde manidâr. Keza Trump’ın “ben iyi eğitilmiş olmayanları (poorly educated) severim” açıklaması. Neopopülistler bugün dünyanın hemen her yerinde “bozulmamış” ve her türlü müspet değeri temsil eden “halk” ile ülkesine yabancılaşmış, global dünya değerlerine yaslanan elitler arasında bir kültür savaşı (*kulturkampf*) olduğu iddiasındalar.

Neopopülizmin ikinci ortak özelliği “çoğunlukçu” bir demokrasi anlayışına sahip olmaları. Bir kere çoğunluğun arkalarında olduklarını düşündüklerinde her şeyi yapmanın mübah olduğunu düşünüyorlar. Bu anlamda “dışsallaştırıcı” hareketler. Geçmişte dünyadaki pek çok siyasi hareket özde değilse bile sözde “içselleştirici” söylemler kullanırlardı. Bu noktada onların çoğulcu bir siyasal rejimi benimsemediklerini ve geleneksel “liberal” değerlere ziyadesiyle uzak olduklarını not etmek lazım: Orban ve Putin daha yakınlarda liberalizmin iflas ettiğini, bunun iyi bir rejim olmadığını vurguladılar. Neopopülistler hedefledikleri “çoğunluk” kendilerini yeterince desteklemediği noktada ise iktidarlarını sadece devletin şiddet aygıtları üzerinden gerçekleştirilmekten kaçınıyorlar.

Bir başka ortak özellikleri ise demokrasiden ne anladıklarıyla ilintili. Onlar için demokrasi sadece oy vermekten ibaret. Adil seçim yapıp yapılmadığının hiçbir önemi yok, önemli olan kendilerinin kazandığı seçimlerin yapılması. Demokrasinin adil bir seçim, tarafsız ve bağımsız yargı ve medyanın mevcudiyeti, güçler ayrılığı ve azınlıkların hakkının korunabildiği tarzda tarif edilmesi onlar için önemli değil. Kendilerinin kazanmadığı seçimlerde mutlaka “birşeyler” olduğu kanısındalar. Trump’ın 2016 seçimleri sırasında kendi kazanmadığı takdirde seçimi tanımayacağı sözlerini ve Erdoğan’ın İstanbul seçimleri sonrası manevralarını bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Nitekim “halk” ile iktidarları arasında doğrudan ilişki kurma bahanesi ardına sığınarak her ülkede denge ve denetleme özelliği olan kurumlara saldırıyorlar. Amerika, Türkiye, Polonya, Macaristan gibi ülkeler bu tür kurumlara saldırının yaşandığı ülkelere sadece bazıları.

Neopopülist hareketlerin bir başka ortak özelliği kendilerini “düzen karşıtı” hareketler olarak sunmaları. Bitmeyen bir müesses nizamın mağduru söylemine sarılıyorlar. Kısmen pek çok neopopülist lider müesses nizamın dışından ya da çeperlerinden geliyor. Örneğin Trump her ne kadar Cumhuriyetçi Parti’den gelse de kendi partisi içinde çok farklı bir ses olduğuna şüphe yok. Partisinin eski liderlerinin kendisi hakkındaki değerlendirmelerine şöyle kısaca göz atmak bile yeterli. Nitekim kendi kurduğu sistemin de geleneksel Amerikan sistemi ve değerleriyle büyük ölçüde çatıştığını hergün gözlemlemek mümkün.

Bu hareketler küreselleşme karşıtı olma anlamında da ortak bir özellik sergiliyorlar ki bu konuda uzun uzadıya yorum yapmaya bile gerek yok. Küreselleşmeden zarar gören toplumsal kesimlerden ciddi bir destek aldıklarını biliyoruz.

Neopopülistlerin dünyası basit ikilikler üzerine kurulmuş bir söylemle besleniyor. “Biz” ve “onlar”. “Bitaraf olanın bertaraf” olacağı düşüncesindedir. Hayatı toplamı sıfır olan bir oyun gibi algılıyorlar: ya birisi kazanacak, ya da diğeri yok olacak. Bütün hayata bakışları ak ile karanın, iyi ile kötünün, artı ile eksinin, tez ile antitezin kapışması. Yin ve Yang, dişilik ve erkeklik, gençlik ve yaşlılık gibi zaman zaman birbirleriyle çelişen, çatışan ama zaman zaman da birbirlerini tamamlayan ikiliklerle hayatın algılanmasına yabancılar. İnsan doğasının basit ikilikler üzerinden düşünmeye olan evrimsel eğilimini bu tür bir siyasal söylemle istismar edebilmekte neopopülistler son derece usta.

Sık sık “gerçek-ötesi” denilen bir tarz kullanıyorlar. Buna İngilizcede “Post-Truth” deniyor. Gerçeklikle hiçbir alakası olmayan şeyleri söyleyip, bundan da hicap duymama halini anlatıyor bu durum. Geçmişte bilgi çeşitli araçlar üzerinden insanlara ulaşırdı. En güvenilir, en sıradan gazetede bile “dünya düzdür” gibi bir haber göremezdiniz, çünkü asgari tahkikat yapmak bile bunu yazmaya engeldi. (Şaka değil Amerika’da dünyanın düz olduğunu savunanların sayısı giderek artıyor ve 21. yüzyıldayız!) Bugün sağolsun internet dünyası üzerinden her

türlü yalan, dolan, tuhaf haberler ortada gezinebiliyor. 140 karaktere sığan yorumlar da mecburen gri alanları es geçip, mevzuları ak kara ikiliği üzerinden vererek bu ikilikler ve basitlikler perçinleniyor. İnsanların çoğu uzun şeyler okuyamamaktan muzdarip üstelik. Böylesi ikilikler üzerinden aktarım da zaten söylemlerini ve pratiklerini basit ikilikler üzerine bina eden neopopülistlere yarayan bir durum.

3. Dipten gelen dalgalar

Neopopülizmin günümüz dünyasında sergilediği ortak bazı özellikler bunlar. Eğer böylesi ortak özellikler varsa, ve de eş zamanlı ortak bir yükselişten söz edilebilirse bu olgunun altında yatan küresel fay hatları, bir başka deyişle dip dalgalar olmalı diye düşünmekte fayda var. Peki ne oluyor da neopopülist hareketler yükseliyor? Hangi dip dalgalar harekete geçmiş durumda?

Birincisi günümüzde yaşanan özgün ve derin kutuplaşma. Bu olgu kuşkusuz dünyada ilk kez karşımıza çıkmıyor ama bugünkü yaşanan haliyle iktisatta, sosyal hayatta ve kültürel bazda çok derin bir kutuplaşma döneminden geçiliyor. Geçmişte yaşanan kutuplaşmalar daha çok “ideoloji” eksenli kutuplaşmalardı. Merkez eksen sağ ile sol arasındaydı. Bildiğimiz anlamdaki ideolojiler kitlelerin mobilizasyonunda artık ana eksen oluşturuyor. Bu ideolojilerin bittiği anlamına gelmez, söz konusu olan artık ana eksenli oluşturmamaları. Artık din, etnisite, kimlik, aile ve cinselliğe yaklaşım, yaşam biçimi gibi idealar, projeler, ütopyalar dünyasından çok “doğuştan,” özsel niteliklere ve farklı ahlakî anlayışlara vurgu yapan ayrımlar öne çıkmış durumda. Renklerini bu nitekliliklerden alan bir “kabile siyaseti” tarzının küresel ölçekte derin bir kutuplaşmaya yol açışına şahit oluyoruz. Öte yandan bu kutuplaşma derinleştikçe neopopülistler marifetiyle fasit bir daire içinde daha da çok kutuplaşma ortaya çıkıyor.

Özellikle 1945 sonrası dünyada kutuplaşmalar daha çok elitler arasında, ya da elitlerle devlet arasında yaşanırdı. Bugün kitleler birbirlerine karşı kutuplaşmış durumdadır. Pek çok insan kendi ülkesinin çok sayıda vatandaşıyla aynı kamusal alanı paylaşmak istemiyor. İlk kez dünya tarihinde “pasaport” sektörü yüz milyonlarca dolarlık bir sektör haline gelmiş bulunuyor. PEW Araştırma Kurumu’nun yaptığı araştırmalar Amerika’da kutuplaşmanın had safhada yaşandığını ortaya koyuyor. Keza Türkiye’de 2017’de yapılan bir araştırma kutuplaşmanın niteliğini ve boyutlarını gözler önüne sermesi açısından ürkütücü. En büyük iki partinin 20 şehirde il başkanlarının web sitelerinden fotoğrafları alınıyor ve deneklere “bu fotoğraflardaki kişi sizce hangi partidedir?” sorusu yöneltiliyor. Denekler yüzde 75 oranında doğru tahminde bulunuyor! Toplumsal kutuplaşmanın derinliği sarsıcı bir şekilde kendini gösteriyor.

Günümüz kutuplaşması kendisini coğrafi bazda da gösteriyor. Tüm dünyada kıyıları iç bölgeler arasında ciddi tavır ve kültür farkları gözleniyor. Neopopülistler kıyı bölgelerinde zayıflar, malum bu bölgeler kozmopolitizme ve küreselleşmeye açık, kadın erkek ilişkilerinin daha “liberal” olduğu bölgeler. Öte yandan metropol kentlerde de farklı bir durum yaşanıyor. Neopopülistlerin metropollerdeki güçleri daha zayıf. Trump’ın ve Brexit’çilerin seçim kazandığı bölgelerin analizi bunu net bir biçimde gösteriyor. Metropoller üniversitelerin, yeni teknolojilerin, farklı ekonomik fırsatların ve tüm dünyadan gelen yetenekli, “kozmpolitan” insanların buldukları, buluştukları mekanlar. Haliyle buralardaki sosyo-kültürel hava kırlardan ve kasabalardan farklı bir görünüm arz ediyor.

Kutuplaşma olgusunun en tehlikeli biçimi ise çift kutupluluğa doğru evriliyor olması. Zaten neopopülistler referandum tekniğini çok beğeniyorlar. Yüzde 50 olarak bölünme çokça karşımıza çıkan bir durum. Böylesi derin bir kutuplaşmanın olduğu bir dünyada kutuplaşma ustası neopopülist siyasetçilerin başarılı olması çok da şaşırtıcı değil.

Neopopülizmin yükselişinde dikkate alınması gereken ikinci dip dalga “merkezin” giderek küçülmesi. Daha çok iktisatta ve siyasette konuşulurdu merkezin çöküşü. “Orta sınıfların çöküşü” çok çalışılmış bir konu, nitekim sahiden de son yıllarda dünyanın pek çok coğrafyasında bu vaka gündemde. OECD’nin 36 zengin ülkede yaptığı araştırma orta sınıfların düşüşünü gösteriyor. İşin daha ilginç yanı günümüzde her düzeyde merkezin çökmesi. Muhtemelen hayatın hemen her vechesinde, örneğin sporda, sosyal medya popülerliğinde, web sitelerinin tıklanma oranlarında, yeteneğin coğrafi dağılımında gözlemleyebileceğimiz bir olgu. Hızlanan çevrimler sadece vasatla iyi arasındaki farkı değil, iyi ile en iyi arasındaki farkı da derinleştirmesi açısından çağımızın bir vakası. Orta katmaların yokoluşu büyük ölçüde onların çıkarlarını temsil eden merkezin de fiilen çöküşüne katkıda bulunuyor. Merkezin çöküşü bir anlamda zamanımızın ilginç evrensel karakteristiklerinden biri.

Günümüzde merkezin neredeyse yok olmasının bir nedeni başta internet olmak üzere, her türlü iletişim ve sosyal akışkanlık sonucu evrimsel seçim baskılarının, aşırı hız yüzünden çok hızlı kutup üretmesi olabilir. Seçilimi bir sınav ya da oyun gibi düşünün, ne kadar çok ve hızlı oyun oynanırsa ortaki dağılım o kadar uçlara toplanma temayülü gösterecektir. Bu denli hızlı kutup oluşumu ise doğal olarak merkezin varlığına bir tehdit. Böylesi bir ortamda merkezde kalıcı bir istikrarın sağlanması giderek zor. Hızla evrilen sistemlerdeki çok yönlü ve dinamik değişim her türlü sosyal ve siyasal denge durumunu sürekli aşındıracağı ve yeniden biçimleyeceği için doğal olarak merkezin varlığı sürekli kaygan bir zemin üzerinde oynamak durumunda kalıyor.

Öte yandan, varoluşsal sorunların, ayakta kalmanın sıkıntılı olduğu dönemlerde de merkez daha çok çöküyor. Zor sınavlarda görülen bir olguyu hatırlatan birşey bu. Sınav zorlaştıkça en yetenekliler diğerlerine göre

farkı açarlar. Ekonomilerin küçüldüğü, kaynakların azaldığı ortamlar böyle “zor” ortamlar. 2008’den beri yaşanan ağır resesyon bu açıdan önemli. Buna bir de dünya kaynaklarının hızla azalması ve ekosistemlerin çöküşünü de eklemek lazım. Öte yandan, günümüz ekonomik hayatında merkezin çöküşünü ivmelendiren sık görmeye başladığımız bir olgu daha var: İngilizce’de “the winner-takes-it-all” denilen ve kazananın herşeyi aldığı, kaybedenin herşeyi kaybettiği durumları anlatıyor. Bugün özellikle yeni teknolojik gelişmeler Facebook sahibi Zuckerberg gibi insanları birdenbire zenginleştirebiliyor ve geride kalanların aldıkları paylar giderek küçülüyor. İktisatçılar bunun giderek artan bir eğilim olduğu kanısındalar. Velhasılı merkez her düzlemde çöküyor.

Siyasete döndüğümüzde gözlemelenen merkez sağ ve merkez sol olarak bilinegelen siyasal mecraların çöküşü. En azından merkezin önemli bir bileşeni uç tarafa doğru savruluyor. Dünya Değerler Araştırması gibi pek çok araştırma dünyada merkezin hızla çöktüğünü gösteriyor. Örneğin Türkiye’de 1990 yılında insanların yüzde 44’ü kendisini merkezde tanımlarken bu oranın 2012 yılında yüzde 28.2 düzeyine düşmesi çok manidâr. Pek çok ülke için benzer oranlar mevcut.

1945’den yakın zamana kadar siyasette genelde ortada bir geniş merkez olur, bu merkeze bağlanmış çeşitli irili ufaklı kutuplar görülürdü. Aşırı sağ, aşırı sol, ayrılıkçı, etnik hareketler bunlar arasında sayılabilir. Merkez kendi etkileriyle ya da karşılaştığı tepkilerle sistemi bir biçimde dengede tutardı. Bugünkü dünya adeta merkezin olmadığı ve iki kutbun birbirine büyüklük olarak çok yaklaştığı gergin bir halata benzetilebilir. Böylesi iki kutuplu gergin bir halattan oluşan düzeneğin sistemik istikrar göstermesi imkansız değilse bile çok zor ve uzun vadede sürdürülebilmesi mümkün değil. Böylesi kutuplaşmış bir halatın sürekli gerginlik doğurması ise işin doğası.

Bugün merkezin ve orta katmaların yokoluşu demokrasiye çağımızda en büyük tehdit, çünkü demokrasi zaman içinde insanların değişik seçenekler içinde gidip gelmelerine dayanan, tabiri caiz ise söz konusu ara, orta katmaların merkezde sistemin işlemesi için adeta kolaylaştırıcı ya da tampon işlevi gördükleri bir siyaset biçimi. Günümüz neopopülist partileri bir anlamda bu merkezin çöktüğü dünyanın ürünleri ve kendileri dönüp bu çöküşü hızlandırıyorlar.

Neopopülizmi doğuran bir diğer dip dalga çok kabaca “liberal dünya düzeni” diye nitelendirebileceğimiz düzenin üç ayağının derin krizde olması. Bu anlamda da neopopülizm krize verilmiş bir tepki olarak okunmalı. Siyasette, iktisatta ve ahlakî boyutta bir krizden söz etmek mümkün.

Siyaseten baktığımızda neopopülizmin bugün liberal geleneğin en güçlü olduğu Avrupa ve Amerika’da gözlemlenmesi rastlantı değil. İşin yüzeydeki siyasi çalkantılarını bir kenara koyalım. Liberalizm kendi rasyonel çıkarlarının peşinde “bireyler” tahayyül etmişti. Oysa evrimsel tarih içinde “birey” çok yeni bir olgu, atalarımız milyonlarca yıl çok küçük gruplar halinde yaşadı, o nedenle insan doğasında “kabile siyaseti” aslında çok köklü. O nedenle de böylesi bir siyaseti kullanan neopopülistler çok tanıdık, yerleşik bir damar üzerinden siyasetlerini götürüyorlar, “bizim mahalle” metaforu ne dediğimi anlatıyor olsa gerek.

Öte yandan 18 yüzyılda temelleri atılan bir ideolojinin bugünkü demografik gelişmeleri ne kadar içselleştirip soğurabilmesi de ayrı bir sorun. Az eğitilmiş ve aşırı dinsel kesimler hem erken evleniyorlar, hem de çok çocuk yapıyorlar. Bu bütün dünyada bilinen bir vaka. İnsanların da siyasi düşünceleri asıl olarak ergenlik döneminde neredeyse tamamlanmış oluyor. Bu da psikoloji biliminin üzerinde anlaştığı tek tük ortak bulgudan bir tanesi. Bu nedenle aile hem “fitrat,” hem de eskilerin “terbiye” dediği iki koldan birden etkisini hissettiriyor. Liberalizmin bu tür sorunlarla baş edebilmesi epeyce zor, hatta bugüne kadar işi iyi bile idare ettiği söylenebilir.

Liberalizmin ekonomik ayağındaki iflası anlatmaya gerek bile yok. 2008 Krizine giden süreç ve sonrası herkesin malumu. Vatandaşların paralarıyla kurtarılan bankalar, “ahbap-çavuş kapitalizmi” kavramının artık literatüre girmiş olması, yolsuzluğun tüm dünyada ayyuka çıkması. Örnekler artırılabilir. Haliyle insanlar bu meselelere karşı tepki geliştiriyorlar ve neopopülistler bu tepki dalgasını son derece ustaca kullanıyorlar.

Liberal gelenek ahlakî anlamda da krizde. Neoliberal politikaların hep eşitsizlik yaratıcı etkileri tartışılmalı ama dizginlerinden boşanmış rekabetin hüküm sürdüğü, düzenleme fikrinin çöktüğü bir sistemin ahlakî düzeyde yarattığı etkiler çok da fazla araştırılmadı. Bu durumun da neopopülistler tarafından her daim istismar edilmesi bir vaka.

Bariz olduğu için üzerinde çok fazla durmak istemediğim iki dip dalga daha var: Göç olgusu ve küreselleşme. Özellikle 2015’de Avrupa’ya yönelen göç dalgasının buralarda neopopülizmin yükselişinde büyük katkısı var. Göçmenlerin İslam coğrafyasından gelmesi ise işleri iyice zorlaştırıyor. Öte yandan küreselleşmenin getirdiği eşitsizlikler de ziyadesiyle bu tür hareketler tarafından kullanılıyor.

Nihayet son dipten gelen dalga dünya sisteminde küresel hegemonik güç olan Amerika’nın gücünün aşınması ve hatta kendisinin de bu işten vazgeçerek “izolasyonist” politikalara gidiyor olması. Oysa 1945 sonrası kurulan yeni dünya düzeninin “normal” işlemesi açısından düzenleyici, norm koyucu ve hatta polis olarak hegemonik güçlerin çok önemli roller oynadığını dünya tarihinden biliyoruz. Nasıl ki toplumların kendi içindeki hegemonik güç ve denge ilişkilerinin yıkılması neopopülizmin yolunu açmışsa, hegemonik gücün uluslararası düzlemde yokluğunun ya da krizinin küresel anlamda kaos, istikrarsızlık yaratan bir etkisi olması aşikâr.

4. Neopopülizmin geleceği

Bu altı dalga bize başka bir gerçeği daha gösteriyor: 1945 sonrasında kurulmuş ve yaklaşık 80 yıllık bir tarihsel çevrimin sonuna gelmiş durumdayız. İdeolojileriyle, kurumlarıyla, iktisadi hayatıyla, dünya sistemiyle, uluslararası ilişkileriyle, iletişim araçlarıyla, insan-çevre ilişkileriyle 1945’de kurulan “liberal uluslararası düzen” sallanıyor. Varolan biçimleriyle ideolojiler artık 21. yüzyılın olağanüstü karmaşık ve yeni dünyasına cevap veremiyorlar. Ulusal ve uluslararası kurumların pek çoğu geçmiş dönemin ürünleri, yeni dünyanın sorunlarını çözmede yetersizler. Kapitalizm de, sosyalizm de iktisadi sahada insanlığa vaad ettikleri refah, huzur ve mutluluğu getiremediler. Bugün bu düzen her noktasından sallanıyor. Örneğin finansta Blockchain Devrimi denilen yeni bir teknoloji bütün bir sisteme alternatif geliştirebilme imkanlarını gündeme getirebiliyor. Bu eski dünya düzenindeki en büyük sallantıların bu sefer finanstan gelmesi kuvvetli bir ihtimal gibi görünüyor. Yakın gelecekte dünya parası olarak doların durumunu izlemekte fayda var.

Neopopülizm aslında bu büyük tarihsel çevrimin son evresinin siyasal biçimi, ve de kendisi yeni bir dönemin habercisi olmaktan çok 80 yıllık çevrimin son yıllarının derin problemlerine verilmiş bir tepkiden ibaret. Zaten her düzeyde kutuplaşmış dünya sistemini ayrıştırıcı ikilikler üzerinden kurduğu söylemiyle daha da derin kutuplaşmalara sürükleyeceği için hegemonik özellik arzedeemeyecek. Üstelik şunu da unutmamak lazım: neopopülizmin kurulmasına katkıda bulunduğu kutuplaştırıcılık ortalama vatandaşı geçmişte pek görmediğimiz ölçüde siyasallaştırmış, günlük siyasetteki gelişmelere duyarlı kılmış durumda. Kitlelerin bu denli siyasallaştığı bir ortamda tüm ülkeye seslenebilme özelliği gerektiren hegemonik çekim merkezi olmak hayal değilse bile imkansızca yakın. Pek çok ülkede tüm ülkeyi temsil edebilen kurumlar, kişiler bulmak giderek zorlaşıyor ve neopopülizme karşı gelişecek hareketlerin birleştirici bir söylemi başarıyla hayata geçirebilmeleri elzem görünüyor.

Neopopülistlerin “milli ve yerlici” perspektiflerinin küresel dünyanın sorunlarına cevap vermesi beklenemez. Doğası gereği çatışmacı bir rotada ilerlemek zorundalar. Sürekli hareket halinde olması gereken bir bisiklete benzetilebilir: kutuplaştırma ve ayrıştırma yapmadan ayakta kalamaz, durduğu anda kendi kendisini düşürecek. Çatışmacı, kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı hareketlerin ne ulusal ne de uluslararası hegemonya kurmaları eşyanın doğasına aykırı. Hegemonya boşluğunu devlet şiddeti ile doldurmaları büyük ihtimal.

Neopopülistlerin gençler arasında güçleri her yerde zayıf. Brexit’çilerin, Trump’ın, Erdoğan’ın ve Putin’in bu konudaki desteklerinin zayıflığı biliniyor. Geleceği temsil eden kesimlerde tutunamayan hareketlerin gelecekte uzun süre ayakta kalabilmeleri zor görünüyor. Kaldı ki kendi nitelikli insanlarıyla, isteyen elitleriyle diye de okuyabilir, sürekli kavga eden bir ülkenin ekonomisinden kültürel cazibesine kadar pek çok alanda gelecekte güçlü olabilmesi hiç kolay değil.

Her büyük tarihsel çevrimin sonu sancılı geçer. 1930’lar dünyasını bu bağlamda hatırlamakta fayda var. Neopopülist rejimler etki değil, tepki rejimleri. Eski dünya düzeninin krizinin içinden filizleniyorlar ve muhtemelen 2020’lerde kurulacak yeni bir dünya düzeniyle de varoluşları sönmülenecek. Umalım ki bu zor süreç yumuşak geçsin. Neopopülizmin ilk ve en güçlü örneklerden Türkiye’deki AKP iktidarının son İstanbul seçimlerindeki ağır yenilgisi çok dikkat çekici ve nitekim *Washington Post* gibi pek çok yabancı gazete bu seçimin tüm dünya için neopopülizm bağlamında öneminin altını çizdiler. Ancak çok daha önemli gelişme elbette Trump’ın 2020’de seçimi kaybetmesi oldu ki bunun önümüzdeki süreçte neopopülizmin geleceği açısından önemli bir etkisi olacak gibi gözüküyor.